

VANČO BOŠKOV

DOKUMENTI BAJAZITA II U HILANDARU (SVETA GORA)
(Komentar i regesti)

Eleni Maštakovej iz Moskve — s osobitim poštovanjem

Ovim radom započinjemo objavljivanje turskih dokumenata u Hilandaru kao prilog proučavanju istorije manastira i Svete Gore pod osmanskom vladavinom. Na početku serije turskih dokumenata dolaze akti Bajazita II koji spadaju u najstarije, a po onome što pružaju na širem prostoru istorijskih zbivanja možda i najznačajnije dokumente u ovom manastiru.¹ Iza toga slijedi kao posebno izdanje publikovanje in extenso ili u formi regesta svih ostalih sultanskih isprava. Njihov ukupan broj, prema dosadašnjem uvidu, iznosi ravno 213 komada.

Ovo bi bio prvi pristup radu na cjelovitom i sistematskom publikovanju turske arhivske građe iz jednog od svetogorskih manastira u čijim se arhivima čuva ogroman broj turskih dokumenata značajnih ne samo za istoriju Svete Gore pod osmanskom vlašću nego i za istoriju balkanskih zemalja i Osmanskog carstva u cjelini.² Na značaj

Istraživanja u Hilandaru i drugim svetogorskim manastirima — Svetom Pavlu, Kutlumušu i Simono Petri vršili su prof. dr Milan Vasić i autor ovog članka. Istraživanja je organizovao i finansirao Hilendarski odbor SANU. Zahvalnost dugujemo Hilandarcima: ocu Nikanoru, ocu Grigoriju i ocu Hrizostomu, koji su učinili sve da se što prijatnije osjećamo u njihovoj sredini i stavili nam na uvid svu arhivsku građu u manastiru. Posebno želimo da se zahvalimo ocu Mitrofanu, uz čiju su pomoć vršena istraživanja u drugim manastirima. Dokumente u Hilandaru snimio je Dušan Tasić, a u drugim manastirima otac Mitrofan.

¹ Samo dva turska dokumenta u Hilandaru potiču iz vremena prije Bajazita II. Jedan je ferman Murata II iz 1440. godine (objavio V. Boškov, Jedno originalno pismo-naredba (biti) Murata II za Svetu Goru. Hilendarski zbornik 4, Beograd 1978, str. 131—136); drugi je kadijski akt (*hüccet* — hudžet) iz 1464. godine, napisan na arapskom jeziku i

izdao ga solunski kadija, u kome izvjesni Jani, sin Bogdana, oslobađa robinju Evdok(iju), kćerku Abdullaha, bosanskog porijekla (*bosneviyet ülaş!*). Interesantno je da su svi svjedoci čina (*şühüd ül-hāl*) u ovom dokumentu hrišćani. O patronimu Abdullah kod hrišćanskih robova vidi: V. Boškov — J. Šamić, *Turski dokumenti o slovenačkom robstvu u Sarajevu u 16. vijeku. Zgodovinski časopis* 33/1, 1979. (*Ljubljana*), str. 6.

² O ovome veoma jasno govore sljedeći dokumenti: V. Boškov, *Jedan originalan nišan Murata I iz 1386. godine u manastiru Svetog Pavla na Svetoj Gori. Prilozi za orijentalnu filologiju*, 27, 1977 (1979), *Sarajevo*, str. 225—246; isti, *Ein Nišan des Prizren Orhan, Sohn Süleyman Çelebis, aus dem Jahre 1412 im Athoskloster Sank Paulus. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 71, 1979, *Wien*, str. 127—152; isti, *Mara Branković u turskim dokumentima iz Svete Gore* (Hilendarski zbornik 5).

ovih dokumenata i na potrebu njihovog publikovanja ukazano je i na XII vizantološkom kongresu u Ohridu.³ Broj objavljenih turskih dokumenata iz bogatih arhiva svetogorskih manastira je sasvim neznatan u odnosu na ono što se nalazi u njima.⁴

I

U arhivu Hilandara ima 18 dokumenata sultana Bajazita II. Svi oni predstavljaju originalne sultanske isprave i veoma su dobro očuvani. Zahvataju vrijeme od 5. oktobra 1481. do 14. septembra 1510. godine, odnosno od početka pa gotovo do kraja vladavine ovog sultana (1481—1512). Dva od ovih dokumenata odnose se na čitavu Svetu Goru⁵, njih četrnaest na sam Hilandar, jedan se tiče kaludera Germana, za koga nije naznačeno kojem manastiru pripada, ali je najvjerovatnije Hilandarac⁶, a jedan nema nikakve veze ni sa Hilandarom ni sa Svetom Gorom. Ovaj posljednji je čisto privatnog karaktera. Njega je Bajazit II izdao povodom žalbe »nevjernika« (kafir) Marka protiv »nevjernika« Kozme (ili Kuzme) koji ga je pokrao.⁷ Dokument je svojevrsni kuriozitet zato što pokazuje zbog čega se sve podnosila žalba sultanu i šta je sve moglo da bude predmet sultanske naredbe koja se tim povodom izdavala.

Iz vremena Bajazita II u Hilandaru postoji i izvjestan broj turskih dokumenata — hudžeta koje su izdavali kadije Soluna, Sereza, Zihne i Siderokapse. Kao što je to slučaj kod sultanskih isprava, isto

³ J. Bompairé, *Actes d'archives du XVe siècle (Athos). XIe Congrès international des études byzantines. Résumé des communications. Belgrade — Ohrid 1961*, str. 17.

⁴ Do sada su publikovani sljedeći dokumenti: P. Lemerle — P. Wittek, *Recherches sur l'histoire et la statut des monastères athonites sous la domination turque. Archives d'Histoire du droit oriental* 3. 1948 (*Wetteren*), str. 411—472; E. A. Zachariadou, *Ottoman documents from archives of Dionisiou (Mount Athos)*, 1495—1520. *Südost-Forschungen* XXX, 1971 (*München*), str. 1—36; V. Boškov, *Ein kyrillischer Transcriptionstext des Osmanisch-Türkischen im Athoskloster Hilandar. Studi Preottomani e Ottomani. Napoli* 1976, str. 69—74. Faksimil ovog dokumenta objavio je G. Elezović sa napomenom da se iz nejasnog snimka jedino razabire da dokument potiče iz 16. vijeka (G. Elezović, *Turski spomenici*, knj. I, sv. 1, Beograd 1940, XXII—

—XXIII); V. Boškov, *Jedan ferman Murata III o Hilandaru u Kutlumušu — Prilog pitanju zaostavštine kaludera. Prilozi za orijentalnu filologiju* 28—29, 1978/79 (1980), str. 357—362. Kod Gekbilgina pominje se jedna mezra Svete Gore i jedan čiflik nekog svetogorskog manastira (*M. T. Gökbiğün, XV—XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası. İstanbul* 1952, str. 397).

⁵ Dok. broj 15 i 16 u Regestima (u ovom radu). U Regestima se iza rednog broja nalazi u zagradi broj pod kojim je dokument snimljen. Prilikom prvog istraživanja dokumenti su numerisani i snimljeni prema hronološkom redu od broja 1 pa nadalje. Prilikom drugog boravka u Hilandaru pronađen je još jedan priličan broj dokumenata koji su numerisani prema broju fascikla u kome se nalaze.

⁶ Dok. br. 6 u Regestima.

⁷ Dok. br. 8 u Regestima. Vidi i napomenu br. 8. posljednji stav

tako i kod kadijskih iz doba prije Bajazita II sačuvan je samo jedan dokument.⁸

U našem komentaru dokumenata koje objavljujemo zaustavićemo se na sljedeće momente. Najprije ćemo, na osnovu turskih dokumenata u Hilandaru različite provenijencije pokazati kako se Sveta Gora i Hilandar nazivaju u službenim aktima osmanske administracije i koji se izrazi upotrebljavaju za riječ kaluđer. Iza toga razmotrićemo pitanje kaluđera Marka Crnojevića koji se javlja u dva dokumenta Bajazita II o Svetoj Gori. Pod ovim se imenom krije, sasvim izvjesno, posljednji vladar Crne Gore Stevan Crnojević.

Bajazitovi dokumenti o Hilandaru, njih 14, obuhvataju dva osnovna problema: 1) problem imovinskih sporova Hilandara sa drugim svetogorskim manastirima oko pašnjaka u Komitisi i 2) problem sporova Hilandara sa spahijama oko plaćanja poreza sa imanja, za koja je Bajazit posredovanjem vlašskog vojvode Cepeluša dao izvjesne privilegije. Predstavu u ovim sporovima upotpunjuju i kadijski dokumenti. U okviru ova dva osnovna problema dokumenti bacaju novu svjetlost na dosadašnja poznavanja o Mari Branković i njenom odnosu prema Hilandaru i Zografu. Uspostavljanje veza između Hilandara i vlaških vojvoda, kako se vidi iz dokumenata, izvršeno je ranije nego što se do sada o tome znalo.

Sultanski dokumenti pružaju i dragocjene prosopografske podatke o kaluđerima Hilandara koji su intervenisali na Porti, a sudski dokumenti iz ovog vremena o kaluđerima koji su zastupali Hilandar pred sudskim vlastima.

Dokumenti su značajni i sa stanovišta osmanske diplomatike jer omogućuju da se potpunije sagleda administrativni jezik sultanske kancelarije u vrijeme Bajazita II.

⁸ Vidi napomenu br. 1. Ukupan broj kadijskih dokumenata iz vremena Bajazita II iznosi četrnaest komada. Prilikom prvog istraživanja u Hilandaru za ovu vrstu dokumenata data je posebna numeracija takođe od broja 1 pa nadalje. Ovi dokumenti iz Bajazitovog vremena imaju sljedeću numeraciju: 1a, 2, 3, 3a, 4, 37/12, 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 11. Dva primjerka arzuhala (molbe) kadije Đumuldžine zavedeni su pod brojem 1 i 1a. Ovaj dokument se gotovo u cjelini objavljuje u članku »Mara Branković u turskim dokumentima«. Za neke od ovih dokumenata dajemo sasvim kratku naznaku o njihovom sadržaju kod prosopografskih podataka u ovom radu. Kod

njihovog citiranja iza broja pod kojim su snimljeni stavljamo oznaku »k. d.« (kadijski dokument) da bi se razlikovali od sultanskih.

Najveći dio ovih dokumenata odnosi se na Hilandar, ali ima i takvih, kao što je to slučaj i sa sultanskim dokumentima, koji nemaju nikakvu vezu ni sa Hilandarom ni sa Svetom Gorom. O porijeklu ovih dokumenata vidi: V. Bošković, *Jedno originalno pismo — naredba Murata II za Svetu Goru*, str. 131, nap. 1. Koliko je nama poznato, ovakvi turski dokumenti privatnog karaktera nalaze se i u arhivima franjevačkih samostana u Fojnici, Kreševu i Kraljevoj Sutjesci u Bosni.

I

NAZIVI ZA SVETU GORU, HILANDAR I MONAHE
U TURSKIM DOKUMENTIMA

Najčešći naziv za Svetu Goru je *Ajnaroz* — ime koje je nastalo krazom riječi Agion Oroz, ali se u dokumentima susreću i drugi oblici pisanja, pa prema tome, i izgovora ove riječi.⁹ Veoma često ispred ili iza imena Ajnaroz dolazi kao apozicija arapska riječ *džezire* (*cezîre*) koja znači ostrvo ili poluostrvo: *Cezire-i Aynaroz* ili *Aynaroz Ceziresi* — Poluostrvo Sveta Gora.

Drugi naziv za Svetu Goru jeste *Erkekler Adası*¹⁰ — *Poluostrvo Muškaraca*, koji je nastao iz one posebne odredbe po kojoj je ženama zabranjen pristup na Svetu Goru.¹¹

Veoma su rijetki dokumenti u kojima se javlja naziv *Keşişlik* — *područje monaha* (*kaludera*). Ovaj naziv, u stvari, ima dvojako značenje, kao što to pokazuju popisni defteri: 1) *Sveta Gora* i 2) *područje oko Svete Gore* (*vilâyet-i keşişlik*) *na kome su svetogorski manastiri imali svoja imanja*¹². Kod Evlije Čelebije javlja se naziv *Pâpâsistân* — *Zemlja popova*, za koji Lemerl — Vitek misle da nije *sans une légère malice*.¹³ Na kraju pomenimo i slovenski naziv registrovan u jednom dokumentu u Kutlumušu: *Isveta Gōra*.¹⁴

Ime Hilandara i njegovo pisanje arapskim pismom takode su neujednačeni, kao što je to slučaj i sa imenom Ajnaroz. Veliki je broj dokumenata u kojima se Hilandar naziva *Filendâr*, *Filândâr*, *Filândâr*, a negdje čak i *Kilendâr* i *Fîlôndâr*. Kako u arapskom pismu postoje tri

⁹ Donosimo još nekoliko načina pisanja ove riječi arapskim slovima: *ايناروز* (*Ayânöröz*), *ايناروس* (*Ayânôros*), *ايناروز* (*Aynôroz*), *ايناروز* (*Ayânaröz*), *اينارو* (*Ayôrô*), *ايناروس* (*Ayôyôros*), *ايناروس* (*Ayna Yôrôs*). Mogu se naći i drugi oblici pisanja ovog naziva.

¹⁰ U prvom slučaju radi se o perzijskoj, a u drugom o turskoj genitivnoj konstrukciji. Rijetki su primjeri da arapska riječ *džezire* bude zamijenjena turskom riječju *ada*: *Aynaros Adası*.

¹¹ U dokumentu na arapskom jeziku koji donosi E. Zachariadou (op. cit., str. 13) naziv glasi: *Erkektü Adası*. Kod prevoda naziva *Erkekler Adası* kao Ostrvo muškaraca (*l'île des hommes, the island of men*) u do sada objavljenim dokumentima mislim da je potrebna izvjesna korekcija. Turska riječ *ada* znači u turskom jeziku »ostrvo«, ali znači i »poluostrvo«, kao što je to slučaj i kod arapske riječi *džezire* (*cezîre*). Zbog toga naziv *Erkekler Adası* treba prevoditi sa

Poluostrvo muškaraca, a ne sa *Ostrvo muškaraca*. Isto tako treba postupiti i sa arapskom riječju *cezîre*.|J. T. Zenker, *Türkisch-Arabisch-Persisches Wörterbuch I/II*², 1967; B. Korkut, *Sremsko ostrvo*, Prilozi za orijentalnu filologiju I, 1950 (Sarajevo), str. 161.

¹² M. T. Gökbilgin, n. d., str. 44, 144, 145, 147, 397. A. Stojanoski, *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod — Opširen popisih defter od XV vek*, tom IV, Skopje 1978, str. 404 (indeks). Stojanoski pretpostavlja da bi se ovdje moglo govoriti i o postojanju sela po imenu Keşişilik što nam se čini sasvim neosnovanim. Tekst jasno pokazuje da Keşişlik označava Sveta Gora, kako je to konstatovao M. Sokolowski (S. Stojanoski, n. d., str. 285, nap. 416, str. 294, nap. 430).

¹³ P. Lemerle — P. Wittek, n. d., str. 425, nap. 3.

¹⁴ Dokument snimljen pod br. 346. (Arhiv Kutlumuša).

slova za glas »h«, kod pisanja riječi Hilandar upotrebljavaju se sva tri znaka: *Hilāndār*, *Hilāndār*, *Hilāndār* i *Hilendār*. Može se reći da su dva zadnja oblika najčešća kod pisanja imena Hilandar. U nekim dokumentima javlja se još i naziv *Silendār*.

Ova neujednačenost u pisanju i izgovoru riječi Hilandar u turskim dokumentima podudara se sa istom pojavom u narodnoj poeziji gdje je ime ovog manastira takođe neujednačeno. Oblike *Vilendar* i *Vilindar* uneo je Vuk Karadžić u svoj Rječnik,¹⁵ a u njegovim zbirkama poezije susreću se još i sljedeće varijante: *Hilindar* i *Filindara*¹⁶, a u narodnom govoru i *Vilendar*.¹⁷

Za riječ monah (kaluder) upotrebljavaju se najčešće perzijski izraz *kešiš*¹⁸ i arapski izrazi *rāhib* i *rūhbān*.¹⁹ Rjeđe dolaze grčke riječi: *kālōyōriz*,²⁰ *kālūger* i *pāpās*, a takođe i arapske riječi *kisīs* i *kusus*.²¹

Navedeni primjeri različito pisanih oblika riječi Ajnaroz i Hilandar pokazuju da su postojale izvjesne razlike i u izgovoru tih riječi, što u slučaju Hilandara potvrđuju i primjeri iz narodne poezije. Neujednačenost u pisanju je nesumnjivo rezultat različitog izgovora, ali treba ukazati da pisanje arapskim pismom onih riječi koje su porijeklom iz jezika van islamskog kruga uvijek nosi znak neujednačenosti i nedosljednosti.²²

II

DOKUMENTI O SVETOJ GORI I MARKO CRNOJEVIĆ

Dokumenti koji se odnose na čitavu Svetu Goru prilično su rijetki među sultanskim aktima u Hilandar, a gotovo ih nema među sultanskim dokumentima u Sv. Pavlu, Kutlumušu i Simonu Petru. Zbog toga dvije naredbe sultana Bajazita II predstavljaju dragocjen prilog rasvjetljavanju nekih problema Svete Gore početkom 16. v. Obe naredbe izdate su istog dana: 10. septembra 1505. (10. rebiul ahira 911.), povodom

¹⁵ V. Karadžić, *Srpski rječnik*, Beograd 1935, str. 64.

¹⁶ *Sabrana djela Vuka Karadžića I*. Beograd 1965, str. 104; V. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knj. III. Beograd 1954, str. 73.

¹⁷ *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, knj. II. Beograd, 1962, str. 622.

¹⁸ Riječ *kešiš* piše se veoma često kao *kešiš*.

¹⁹ Riječ *rūhbān* predstavlja arapsku nepravilnu množinu od riječi *rāhib* — *monah*. Ovo je još jedan primjer u osmanskom jeziku o upotrebi nepravilne arapske množine u značenju jednine. (*Jelitschka, Türkische Konversations — Gramma-*

tik. Heidelberg 1895, str. 269—270.) U ovom značenju riječ *rūhbān* upotrijebljena je i u ahd-nami Mehmeda II iz 1463. godine koja je data franjevcima u Bosni. (G. Elezović, n. d. sv. 2, str. 223, dok. br. 175.)

²⁰ Oblik kalojor registrovan je u: *H. Hadžibegić — A. Handžić — E. Kovačević, Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine. Sarajevo, 1972, knj. I, str. 5, knj. II, 2 r.*

²¹ I ova riječ predstavlja nepravilnu množinu od *kišis*.

²² Kao izrazit primjer može da posluži pisanje riječi *martolos*. *M. Vasić, Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom, Sarajevo, 1967, str. 17.*

žalbi Svetogoraca koje je Porti podnio *kaluder Marko Crnojević* (*Černa oğlu Marko*).

Predmet žalbe u jednoj naredbi je nezakonit postupak sakupljača ovčarine (*resm-i ganem, ādet-i aḡnām*); iako poštuju zakon po kome su svetogorski kaluđeri oslobođeni ovog poreza, oni su prisiljavali kaluđere koji su kod ovaca da plaćaju ovčarinu za njihove čobane koji nisu sa njima. U naredbi se potvrđuje da su kaluđeri Svete Gore oslobođeni plaćanja ovčarine, a u vezi sa ovčarinom njihovih čobana naređuje se da se ona uzima tamo gdje se čobani nalaze.²³

Predmet druge žalbe Svetogoraca je takode nezakonit postupak »službenika koji provode zakon o soli« (*tuz yasaḡina gelen kullar*); oni su dolazili na pašnjake kod manastirskih čobana i tjerali ih da ponovo kupuju so za ovce iako su čobani to već tokom ljeta učinili.²⁴

Ono što izaziva posebnu pažnju u ova dva dokumenta, to je ime kaluđera koji je Porti podnio žalbe. U oba slučaja to ime glasi: »kaluđer Crnojević Marko, jedan od svetogorskih kaluđera« (Aynaroz ke-şişlerinden Černa oḡli Marko nām keşiş). Isto ovo ime »kaluđer Marko Crnojević« (rühbān Marko veled-i Černa) nalazi se među imenima kaluđera koji su početkom januara 1500. godine zastupali Hilandar na sudu u sporu sa Vatopedom.²⁵

Postavlja se pitanje da li se pod imenom kaluđera Marka Crnojevića krije posljednji, nominalni vladar Crne Gore Stevan Crnojević, kome se svaki trag gubi »poslije 1503. godine« i za njega su još zna samo da se zakaluđerio i da je kao monah umro u nekom manastiru.²⁶

Podsjetimo da je novembra 1496. g. Stevan Crnojević stigao u Crnu Goru i saopštio svome bratu Đurđu Crnojeviću da u ime sultana ide na Portu ili da u roku od tri dana napusti Crnu Goru. Kada se Đurađ opredijelio za drugi prijedlog, Stevan je postao vladar Crne Gore i ostao je na tom položaju sve do kraja 1498. Tada je njegova zemlja pripojena Skadarskom sandžaku i time se Crna Gora našla u sastavu Osmanskog carstva.²⁷ Iza toga Stevan napušta Crnu Goru, pojavljuje se u Primorju naredne, 1499. godine,²⁸ a svaki trag o njemu gubi se poslije 1503. To je njegov vlastoručni zapis na svetostefanskoj hrisovulji u carskom saraju, gdje kaže da je knjigu našao kod haznedara Murat-bega.²⁹

Mislim da se sa sigurnošću može tvrditi da se u ličnosti kaluđera Marka Crnojevića krije vladar Crne Gore Stevan Crnojević. Ako se njegovo ime već u prvoj polovini januara 1500. g. javlja među

²³ Dok. br. 15 u Regestima.

²⁴ Dok. br. 16 u Regestima.

²⁵ Br. 37/12 (k. d.).

²⁶ *Istorija Crne Gore*, knj. treća, tom prvi. Titograd 1975, str. 24; Jov. N. Tomić, *Crnojevići i Crna Gora od 1479—1528. godine*. Glas SKA LX, dr. razred, Beograd, 1901, str. 69, nap. 91.

²⁷ *Istorija Crne Gore*, str. 12 i 13.

²⁸ Jov. N. Tomić, *ibid.*

²⁹ Ljub. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi*, knj. I. Beograd, 1902, str. 129—130, br. 423. Stojanović je ovaj zapis datirao sa: 1500—1514 (?); u *Istoriji Crne Gore* datiran je sa: »poslije 1503«.

predstavnicima Hilandara na sudu, to znači da se Stevan Crnojević odmah nakon napuštanja Crne Gore uputio na Svetu Goru i tamo zamonašio izabравši ime Marko i Hilandar kao svoj manastir. Da je Marko odnosno Stevan Crnojević bio kaluder Hilandara ukazuje posredno i prisustvo ova dva dokumenta u Hilandaru, koja bi inače trebalo da se čuvaju u arhivi svetogorske opštine u Kareji jer se odnose na čitavu Svetu Goru. Pošto se u sankciji oba dokumenata kaže da se naredba, nakon što bude pregledana, ostavi u ruke kaludera Marka, on je dokumente ponio sa sobom u svoj manastir i tu ostavio na čuvanje.

Nema sumnje da je vladarsko porijeklo Marka Crnojevića davalo njegovoj ličnosti poseban autoritet ne samo u Hilandaru nego i na čitavoj Svetoj Gori, koju su kao posljednje utočište uzimali mnogi vladari pravoslavnog svijeta.³⁰ Na ovakav zaključak upućuje njegova pojava na sudu u svojstvu predstavnika Hilandara januara 1500. g., takoreći na samom početku njegovog boravka u manastiru. O ugledu koji je uživao među svetogorcima očito govori podatak u ovim naredbama, da u njihovo ime Porti podnosi žalbe. Ovaj izbor da baš on ode na Portu, svakako, nije bio slučajan, jer krije u sebi ne samo autoritet Stevana Crnojevića nego i njegovo političko opredjeljenje za Turke, koje je on otvoreno pokazao 1496. optuživši svoga brata Đurda za saradnju sa francuskim kraljem Karlom VIII protiv Turaka.³¹ Ovome treba dodati i činjenicu da je na dvoru Bajazita živio kao talac njegov mladi brat Staniša, koji će 1513. g. pod imenom Skender-beg Crnojević doći za sandžak-bega Crne Gore. A upotreba patronima Černa oglu (Crnojević) uz njegovo kaludersko ime govori o ugledu koji je Stevan Crnojević imao na Porti, jer u sultanskim dokumentima nije uobičajeno da se uz ime kaludera navodi i njegov patronim.³² Svi ovi momenti obećavali su uspjeh njegovoj misiji na Porti, pa zbog toga nije isključeno da se u arhivi svetogorske opštine u Kareji nalaze i drugi turski dokumenti o Marku odnosno Stevanu Crnojeviću.

U svjetlosti ovih dokumenata o Stevanu Crnojeviću može se, čini nam se, nešto određenije reći i o tome kako je i kada nastao njegov zapis na svetostefanskoj hrisovulji, koji je kao što smo vidjeli, datiran sa »poslije 1503.«. Pošto se ne zna da li je ova misija Stevana Crnojevića iz 1505. g. bila njegovo prvo istupanje na Porti ili je prije toga bilo i drugih slučajeva, s obzirom da je do tada više od pet godina boravio na Svetoj Gori, za sada se može reći da je ovaj zapis nastao upravo te 1505. godine, kada je Porti podnio žalbe Svetogoraca. I tu na Porti, dok je čekao izdavanje naredbi 10. septembra, treba tražiti

³⁰ Za period turskog prodiranja na Balkan v.: Rad. M. Grujić, *Svetogorski azili za srpske vladaoce i vlastelu*, Glasnik Skopskog naučnog društva, knj. XI, Skoplje, 1932, str. 65–96.

³¹ *Istorija Crne Gore*, knj. 2, tom 2. Titograd 1970, str. 346.

³² Za razliku od sultanskih dokumenata, u sudskim dokumentima se veoma često uz ime kaludera naznačava i ime njegovog oca. Vidi dio o prosopografskim podacima u ovom radu.

njegov susret sa haznedarom Murat-begom, kod koga je našao hrisolvu. Tačnije određivanje datuma nastanka ovog zapisa bilo bi: kraj avgusta — početak septembra 1505. godine, tj. u vremenskom razmaku između njegovog dolaska u Carigrad i izdavanje naredbi.

III

DOKUMENTI O HILANDARU

Dokumenti Bajazita II o Hilandaru vezani su za dva problema: jedan problem su sporovi ovog manastira sa drugim svetogorskim manastirima oko pašnjaka u Komitisi³³, a drugi su takode sporovi, ali sa spahijama oko plaćanja desetine (öşür) sa imanja koja oslobođena ovog poreza na molbu vlašskog vojvode Besaraba III.

I *Mara Branković i spor oko pašnjaka*. — Dokumenti o sporu oko pašnjaka u Komitisi pokazuju da je Hilandar vodio ovaj spor sa Zografom³⁴, a kasnije sa Vatopedom, Ivironom i Ruskim manastirom.³⁵ Ono što je najznačajnije u ovim dokumentima jeste činjenica da je u sporu sa Zografom učestvovala Mara Branković, koja je intervenisala kod sultana Bajazita da se pitanje pašnjaka u Komitisi riješi u korist Hilandara zato što je to imanje zavještao njen otac Đurađ Branković, a ona ga je pozajmila kaluderima Zografa na njihovu molbu da bi napasali svoju stoku.³⁶

II *Hilandar i vlaške vojvode Besarab III i Vlad Monah*. — Drugi problem koji tretiraju ovi dokumenti vezan je za najstariji akt Bajazita II koji nosi datum 5—14. oktobra 1481. godine, iza čijeg nastanka stoji, u stvari, ličnost Mare Branković. To je nišan Bajazita izdat na molbu vlašskog vojvode Cepeluša³⁷ kojim se oslobađaju plaćanja desetine (öşür) šest imanja »njegovog manastira Hilandara«. U nišanu se kaže: »Sada me je vlaški vojvoda Cepeluš molio da oslobodim (plaćanja) desetine šest imanja njegovog manastira Hilandara na Poluostrvu Muškaraca. I ja sam pokazao veliku milost i izdao ovu časnu naredbu koja ukrašava svijet.«³⁸

³³ U turskom tekstu uvijek: *Komitice*, što ukazuje da je izgovor bio *Komitica*. Vidi: G. Ostrogorski, *Komitisa i svetogorski manastiri*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 13, Beograd 1971, str. 221—256. Prema dokumentima, na ovom prostoru postojalo je i istoimeno selo. Svi drugi toponimi u ovom radu dati su prema: Rad. M. Grujić, *Topografija hilendarskih metohija u Solunskoj i Strumskoj oblasti od XII do XIV veka*, Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću, Beograd, 1924, str. 517—534.

³⁴ Dok. br. 2, 3, 4 i 5 u Regestima.

³⁵ Dok. br. 7, 9 i 11.

³⁶ O ovim sporovima v. članak: Mara Branković u turskim dokumentima... O sporu sa Ivironom iz ovog vremena: G. Ostrogorski, n. d., str. 232—237.

³⁷ U tekstu: *Čepeluš*. To je nadimak vojvode Besaraba III, koji predstavlja deminutiv od riječi cepeš — onaj koji nabija na kolac. (N. Jorga, *Geschichte des rumänischen Volkes. Band I, Gotha 1905*, str. 355).

³⁸ Dok. br. 1 u Regestima.

Osim ovog nišana postoje još dvije naredbe Bajazita II, u kojima se kaže da je Hilandar manastir vlaškog vojvode. Jedna naredba je sadržana u hudžetu iz 1492. g. i njen se tekst razlikuje od onog u nišanu po tome što se uz ime Cepeluša javlja i Vlad vojvoda i što se Hilandar označava kao manastir njihov i njihovih predaka: »Zato što su me prije toga vlaški vojvoda Cepeluš i Vlad vojvoda molili da oslobodim (plaćanja) desetine šest imanja njihovog i njihovih predaka manastira Hilandara na Poluostrvu Muškaraca, ja sam ih oslobodio i izdao časnu i dostojnu naredbu.«³⁹

U naredbi iz 1506. g. stoji samo: »Manastir Hilandar na Svetoj Gori pripada ponosu vladara hrišćanskog naroda, vojvodi vlaške zemlje.«⁴⁰

Dokument u kome se Hilandar posljednji put pominje kao manastir vlaškog vojvode, kako smo mogli do sada utvrditi, jeste naredba Selima I iz 1513. godine. I u ovoj naredbi, kojom Selim potvrđuje Hilandaru privilegije koje je dao njegov otac Bajazit, javljaju se dva imena: vlaški vojvoda Cepeluš i Vlad Vojvoda, a Hilandar je manastir njihov i njihovih predaka.⁴¹ Jednim aktom iz 1523. g. sultan Sulejman potvrđuje Hilandaru date privilegije za pomenuta imanja, ali se ime vlaških vojvoda više ne pominje.⁴²

Ovaj nišan Bajazita iz prve polovine oktobra 1481. godine, u kome se kaže da je Hilandar manastir vlaškog vojvode Cepeluša, na čiju je molbu sultan dao privilegije manastiru, od posebnog je značaja zato što otkriva početak uspostavljanja odnosa između Vlaške i Hilandara. To je novi momenat ne samo u istoriji manastira nego i u istoriji veoma živih odnosa vlaških vojvoda sa Svetom Gorom u cjelini.⁴³

Podsjetimo da se u odnosima između Hilandara i vlaških vojvoda septembar 1492. g. uzima kao početak njihovog uspostavljanja. To je hrisovulja vojvode Vlada Monaha (1481—1496) kojom Hilandaru dodjeljuje godišnju pomoć od 5.500 aspri.⁴⁴ U ovom aktu postoji »jedan veoma interesantan detalj« koji pokazuje kako je došlo do ovog »prisvajanja« Hilandara od strane vlaških vojvoda, naznačenog u dokumentima

³⁹ Br. 1a (k. d). *Bundan evvel Eflāk Voyvodası Çepeluş ve İvlad Voyvoda Erkekler Adasında mezkûrlaruñ ve ecdâdla-rinuñ Filendâr adlu manastirinuñ altı pare yerlerinüñ öşrin benden istidâ itdikleri cihelden bendahi `afv idüb hükm-i şerîf-i erzâni kilmîş idüm.*

⁴⁰ Dokl br. 17 u Regestima.

⁴¹ Datum naredbe: 2. dekada džemazijel II. 919./15—24. jula 1513. (Dok. br. 13.) Postojanje originalnog nišana Bajazita II u Hilandaru, na kome se zasniva druga naredba sadržana u hudžetu iz 1492, i naredba Selima I iz 1513. demantuje konstataciju Viteka o tome zašto u Kutlumušu ne postoji ni prva naredba Bajazita ni obnovljena naredba

Selima I. Njegovo je mišljenje da su ovi dokumenti bili zadržani na Porti prilikom njihovog obnavljanja kada je novi sultan dolazio na vlast (Op. cit. str. 440).

⁴² Datum naredbe: 2. dekada džemazijel I 927./19—28. aprila 1521.

⁴³ P. Ş. Năsturel, *Aperçu critique des rapports de la Valachie et du mont Athos des origines au début du XVIIe siècle. Revue des Études Sud-Est Européennes III/1—2, 1964 (Bucarest), str. 93—126.*

⁴⁴ P. Năsturel, *Sultana Mara, Vlad Vođă Călugărul și inceputul legăturilor Tării Româneşti cu mănăstirea Hilandar (1492). Glasul Bisericii XIX, 5—6, 1970, Bucarest, str. 499; isti, ep. cit. str. 108—109.*

Bajazita i Selima, i kako je došlo do izdavanja nišana. Naime, u hrisovulji se kaže da je Mara Branković zajedno sa svojom sestrom Katarinom-groficom celjskom, zvanom Kantakuzinom, posinila Vlada Monaha kako bi se on brinuo o Hilandaru poslije njene smrti. Ovo posinovanje podrazumjeva, kaže Năsturel, i prenošenje na Vlada Monaha prava osnivača zadužbine-Hilandar. Čin posinovanja, po njegovom mišljenju, mogao je da bude izvršen negdje prije smrti Mare Branković, 14. septembra 1487.⁴⁵

Ovim postaje jasno zašto se uz ime Cepeluša javlja i ime Vlada Monaha u dokumentima iz 1492. i 1513. Ali se postavlja pitanje: ako je Mara Branković posinila Vlada Monaha, koji je time postao nasljednik dinastije Branković i koji je došao na vlast septembra 1481. godine, zašto se onda u nišanu iz oktobra te iste godine ne pominje njegovo ime nego samo ime Cepeluša, koji i ovdje i u drugim dokumentima nosi titulu vlaški vojvoda?

Nije lako odgovoriti na ovo pitanje, ali ćemo ukazati na neke momente koji nam izgledaju značajnim. Imajmo u vidu tekst druge naredbe, sadržane u hudžetu iz 1492. godine, gdje se sultan poziva na svoju raniju naredbu koju je izdao na molbu Cepeluša i Vlada Monaha. Ta naredba je, kako nam se čini, ovaj nišan iz 1481. jer je mala vjerovatnoća da je između 1481. i 1492. uslijedila još koja naredba na njihovu molbu. Iz ovoga bi se moglo zaključiti da su se i Cepeluš i Vlad Monah zajedno obratili sultanu septembra 1481. godine, kada je Vlad Monah došao na vlast, ali je u nišanu naznačeno samo ime Cepeluša zato što je on bio blizak Turcima i uživao njihovu zaštitu.⁴⁶ Učvršćivanje vlasti i položaja Vlada Monaha zahtjevalo je da se u kasnijim naredbama naznači i njegovo ime, koje je prvobitno bilo izostavljeno.

Ovakvo tumačenje izdavanja nišana pomjera datum posinovanja Vlada Monaha, koji je rumunski istoričar Năsturel utvrdio približno kao vrijeme prije 14. septembra 1487. godine, odnosno prije smrti Mare Branković. Na osnovu nišana proizlazi da je ovaj čin izvršen 1481, i to vjerovatno prije nego što je Vlad Monah postao vlaški vojvoda u septembru te godine.

Ono što je u vezi sa ovim nišanom potpuno jasno, to je uloga Mare Branković kod njegovog izdavanja. Time je ona još jednom pokazala svu svoju brigu za Hilandar, kome je obezbijedila vlaški patronat poslije njene smrti, i za koji se uz pomoć vlaških vojvoda izborila za povoljniji status kod turskih vlasti. Sve ove mjere koje je Mara Branković preduzela sa ciljem da osigura položaj Hilandara podrazumijevaju da je ona u svojim namjerama imala prethodnu saglasnost i spremnost sultana Bajazita da udovolji njenim željama. Pri tome je sasvim sigurno da su dublji politički motivi tjerali Bajazita II na ovakav gest, jer nije nikako slučajno što je on poslije Hilandara iste

⁴⁵ P. Năsturel, *Sultana Mara . . .*, str. 500.

⁴⁶ N. Jorga, op. cit. str. 355.

ovakve privilegije dao i svetogorskim manastirima: Kutlumušu — prije 1491. g., manastiru Sv. Pavla — 1500. g. i Dionisiu godine 1504. Za razliku od manastira Sv. Pavla, Kutlumuš i Dionisiu dobili su ove povlastice takođe na molbu vlaških vojvoda Vlada Monaha i Radula.⁴⁷

Povlašćena imanja. — Dokumenti Bajazita II i posebno sudski dokumenti iz njegovog vremena pružaju izvjesnu sliku, iako nepotpunu o hilendarskim imanjima, o vrstama dobara i njihovoj veličini.

U naredbi iz 1502. godine, povodom žalbe Hilandaraca da se u njihova imanja na Svetoj Gori i van nje miješaju »neka lica« i kaluđeri drugih manastira, imanja Hilandara su označena jednom kao baštine i zemlje (*baştınalar, yerler*), a drugi put kao zemlje (*yerler*), pašnjak (*otlak*) i ribolovišta (*dalyanlar*).⁴⁸ U drugoj naredbi iz 1510, izdatoj povodom slične žalbe, za sva manastirska imanja upotrijebljen je naziv zemlje (*yerler*).⁴⁹

U nišanu Bajazita II kojim je dao privilegije za šest imanja nije naznačeno gdje se ona nalaze, o kakvim se imanjima radi i koliko je porez koji je Hilandar trebao da plaća umjesto desetine. Sva imanja označena su samo kao »šest komada zemlje« (*altı pare yer*). Pod zajedničkim nazivom *mezra* — ziratno zemljište, sva ova imanja se pominju u jednom hudžetu iz 1506. g.⁵⁰ Za šest dobara oslobođenih desetine u naredbi iz 1502. upotrijebljena su tri naziva: njive (*tarla*), zemlje (*yer*) i ziratno zemljište (*mezra*),⁵¹ a u dva dokumenta javlja se još i naziv čiftlik.⁵² Istu ovakvu šarolikost u nazivima za manastirska dobra konstatovana je i u turskim dokumentima o manastiru Dionisiu.⁵³

Iz dokumenata, kako sultanskih tako i kadijskih, saznajemo samo za tri od šest imanja koja je Bajazit oslobodio plaćanja desetine. To su tor za bivole i konje (*su siğirları ve yondlar mandırası*) u s. Georgili, kaza Zihna,⁵⁴ i imanja u selima Kucovo, kaza Serez, i Zdravik, kaza Zihna. Imanja u svakom od ova dva sela sastoje se od po tri čiftlika. Sa čiftlika u s. Kucovu spahiji je upisan odsjek (*mukaṭā'a*) od

⁴⁷ P. Lemerle — P. Wittek, op. cit. str. 420—432; A. Zachariadou, op. cit., str. 7—8. I u ovim dokumentima se kaže da manastiri Kutlumuš i Dionisiu pripadaju vlaškim vojvodama. Komentar o tome kod autora članaka i još kod Nasturela (*Aperçu critique*).

Manastir Sv. Pavla dobio je dva nišana od Bajazita II; jedan nosi datum: druga dekada safera 890. g. (27. 2—8. 3. 1485); u njemu ovaj sultan potvrđuje privilegije koje je Mehmed II dao Svetom Pavlu za pašnjak na Longozu. Drugi nišan nosi datum: 18. rebiul II. 906. g. (11. novembra 1500. g.). Ovim nišanom oslobođaju se njive Sv. Pavla u selu Mravinci kod Ježeva plaćanja desetine (*öşür*) i određuje se odsjek (*mukataa*) u iznosu od

200 akči godišnje. (Ovi dokumenti će biti objavljeni zajedno sa drugim dokumentima iz ovog manastira). Selo Mravnici, inače, pominje se u darovnici Mare Branković iz 1466. g. kao selo koje ona zajedno sa selom Ježevo poklanja Hilandar i Sv. Pavlu. (R. Čuk, *Povelja carice Mare manastirima u Hilandar i Svetom Pavlu*, Istorijski časopis XXIV (Beograd), 1977, str. 103—111)

⁴⁸ Dok. br. 12 u Regestima.

⁴⁹ Dok. br. u Regestima.

⁵⁰ Dok. br. 5 (k. d.).

⁵¹ Dok. br. 10 u Regestima.

⁵² Dok. br. 13 i 17 u Regestima.

⁵³ E. Zachariadou, op. cit., str. 21.

⁵⁴ Dok. br. 14 u Regestima. O topnimima v. napomenu br. 33.

500 akči, a sa čiftlika u s. Zdraviku odsjek od 600 akči.⁵⁵ Za tor u Georgili spahiji se plaćalo 600 akči na ime poreza za pašu (*resm-i otlak*).⁵⁶

Prema pomenutom hudžetu iz 1492. godine, imanje u Zdraviku predstavlja jedan komad zemlje (*bir kīta yer*) veličine od oko 100 dunuma.⁵⁷ Zanimljiv je podatak u jednom drugom hudžetu iz 1495/6. g. da su Hilandar i zaim Mahmud-beg b. Osman-beg zamijenili svoje njive (*tarla*) »sa svim međama i dažbinama« (*bicemi⁵⁸-i ĥudūd ve ĥukūk*). Mahmud-beg je Hilandaru dao njivu od 40 dunuma u ataru sela Zdravika u zamjenu za njivu od 50 dunuma u mjestu Paniku, koju je dobio od Hilandara.⁵⁸

Za razliku od dokumenata Bajazita II, četiri fermana Selima I (1512—1520) daju tačnu sliku o kojim se imanjima radi, gdje se ona nalaze i koliki je porez koji se za njih plaćao. Prema naredbama iz 1513. i 1519. šest dobara koja su oslobođena desetine su sljedeća: 1) čiftlik u s. Kucovu, kaza Serez, veličine tri para volova; plaća odsjek (*mukata'a*) godišnje 500 akči; 2) čiftlik u s. Menuhovu, kaza Serez, veličine tri para volova; plaća odsjek godišnje 700 akči; 3) čiftlik u s. Koroni, kaza Siderokapsa veličine dva para volova; plaća odsjek godišnje 300 akči; 4) čiftlik u s. Prevlaci, kaza Siderokapsa, veličine dva para volova; plaća odsjek godišnje 200 akči; 5) čiftlik u s. Zdraviku, kaza Zihna, veličine tri para volova; plaća odsjek godišnje 600 akči; 6) pašnjak za bivole i konje u s. Georgili; plaća odsjek godišnje 600 akči.⁵⁹

Imanja u selima Kucovo, Zdravik i Georgila bila su upisana u timare spahija, kojima je Hilandar plaćao odsjek, odnosno unaprijed utvrđenu sumu. Iz dokumenata se vidi da su imanja bila upisana nekim spahijama, dok su sela u kojima se nalaze ova imanja bila upisana u timare drugih spahija, koji su vršili pritisak na Hilandar. To jasno pokazuje naredba iz 1504. godine, gdje se kaže da manastir redovno plaća porez za pašu (*resm-i otlak*) nekom spahiji i da spahija sela na čijem se ataru nalazi ovaj pašnjak traži od manastira da i njemu plaća odsjek.⁶⁰ O istom problemu govori i naredba iz 1502. u kojoj se Hilandarci žale na spahije da uzimaju desetinu od šest imanja koja su upisana manastiru a ne spahijama.⁶¹

To što spahije nisu poštovale privilegije koje je Bajazit dao za neka manastirska imanja izazivalo je stalne sukobe između Hilandara i

⁵⁵ Dok br. 17 u Regestima. Odsjek (*mukata* — *mukataa*) u ovom slučaju označava unaprijed određenu sumu na ime poreza. Ovakav način plaćanja zove se odsjekom (*ber vech-i maktu'*).

⁵⁶ Dok. br. 14 u Regestima.

⁵⁷ Dok. br. 1a (k. d.).

⁵⁸ Dok. br. 4 (k. d.).

⁵⁹ Dok. br. 12, 13, 14 i 15; posebno dok. br. 13 i 14. Tursku konstrukciju

čiftlikde üç çift ili *iki çift yürir* nismo preveli sa »čiftlik od tri ili dva dana oranja« zbog toga što se u dokumentu 1a (k. d.) kaže da imanje u Zdraviku predstavlja jedan komad zemlje od 100 dunuma. Izgleda nam nelogično da se ovoliko imanje označava kao »čiftlik od tri dana oranja«.

⁶⁰ Dok. br. 14 u Regestima.

⁶¹ Dok. br. 10 u Regestima.

spahija, za čije se rješavanje tražila intervencija Sultana. Prvi spor o ovom problemu, registrovan u ovim dokumentima, potiče iz 1490. Spahije Kasim i (drugo ime oštećeno) žalili su se Porti da kaluđeri Hilandara »ne plaćaju desetinu i rusume« (*öşür ve rüstüm virmezler*) za imanje u Zdraviku. Pošto je ovo imanje oslobođeno desetine, tužba spahija bila je na sudu odbijena.⁶²

Dvije godine kasnije, 1492. godine, spahije sela Zdravika Koči i Ali izjavljuju pred sudom da su znali da je imanje Hilandara oslobođeno desetine, ali su oni i pored toga uzimali ovaj porez od lica koja su obrađivala neke manastirske zemlje zato što nisu znali međe tih njiva.⁶³ Do spora sa spahijama je došlo i onda kada je Hilandar neke svoje njive na čiftlicima u selima Kucovo i Zdravik pretvorio u vinograde, bašte i voćnjake (*bāğ, ve bāğçe ve bōstān*). Spahije su od ovih imanja tražili desetinu, a ne odsjek.⁶⁴

Iz pomenutog hudžeta iz 1490. vidi se da je Hilandar uživao jednu povlasticu koja se odnosila na vinograde; naime vinogradi Hilandara bili su oslobođeni plaćanja desetine u korist kadija Sereza i Zihne, što je na sudu svojom izjavom i lično potvrdio Ekrem Ahmed Čelebi, kadija Sereza.⁶⁵

Dokumenti jasno pokazuju da se privilegija, koju je Hilandar dobio za svojih šest imanja, sastojala u plaćanju odsjeka (mukataa) a ne prirodne rente-desetine (*öşür*) na kojoj je zasnovan osmanski timarski sistem. Istu ovakvu privilegiju, vidjeli smo, dobili su nešto kasnije i manastiri Kutlumuš, prije 1491, Sv. Pavla 1500. g. i Dionisiu 1504. I četiri manastira u Crnoj Gori uživali su privilegiju odsjeka, prema popisnim defterima za Crnu Goru iz vremena Skender-bega Crnojevića, sa napomenom izdavača da nije jasno da li je plaćanje odsjekom uvedeno za vrijeme prvog popisa Crne Gore izvršenog prije 5. marta 1497. ili tek dolaskom Skender-bega.⁶⁶ Ova napomena Đurdeva zaslužuje posebnu pažnju jer, ukoliko se u defterima iz Bajazitovog doba utvrdi postojanje privilegije odsjeka ne samo za manastire u Crnoj Gori nego na širem prostoru Balkana, onda bi se moglo zaključiti da je pravoslavna crkva počela dobijati izvjesne ekonomske povlastice za vrijeme sultana Bajazita. Među prvima kome su date ovakve privilegije bio bi Hilandar na Svetoj Gori.

⁶² Dok. br. 2 (k. d.).

⁶³ Dok. br. 1a (k. d.).

⁶⁴ Dok. br. 17.

⁶⁵ Dok. br. 2 (k. d.). *Ve bağlarınıñ resmi huşuşında dahî Siruz ve Zihma ka-*

đılarına muğaddema öşür virmemişlerse öyle idesiz.

⁶⁶ B. Đurdev — L. Hadžiosmanović, *Dva deftera Crne Gore iz vremena Skender-beg Crnojevića, druga sveska*. Sarajevo 1973, str. 177.

IV

PROSOPOGRAFSKI PODACI

Dokumenti Bajazita II i posebno dokumenti administrativnih organa iz njegovog perioda sadrže brojne prosopografske podatke kako o kaluđerima Hilandara i drugih svetogorskih manastira tako i o predstavnicima osmanske administracije i spahijama u krajevima susjednim Svetoj Gori.

U sultanskim dokumentima susreću se imena kaluđera koji su Porti podnosili žalbe, a u kadijskim dokumentima imena kaluđera koji su zastupali svoj manastir na sudu ili imena kaluđera-svjedoka u međumanastirskim sporovima. Za razliku od sultanskih isprava, gdje se rijetko navode imena kaluđera, u sudskim dokumentima registrovanje njihovih imena je obavezno jer se kaluđeri javljaju kao stranka na sudu čiji identitet mora biti tačno utvrđen. U ovim dokumentima ponekad uz ime kaluđera stoji i njegov patronim, što je kod sultanskih dokumenata veoma rijetka pojava.⁶⁷

Za ovaj rad mi smo izdvojili samo imena kaluđera Hilandara da bi predstava koju turski dokumenti pružaju o životu manastira za vrijeme vladavine Bajazita II bila što potpunija. Poređenje imena kaluđera u sultanskim i sudskim aktima pokazuje da se u jednom određenom vremenskom razmaku javljaju ista imena u obje vrste dokumenata. Tako se, npr., kaluđer German javlja 1490. na sudu, a 1491. na Porti; kaluđer Makarije javlja se na sudu godine 1500, januara 1502. na Porti, a marta mjeseca te iste godine na sudu; kao iguman Hilandara Makarije se javlja 1506. Mišljenja smo da se u oba slučaja radi o istim ličnostima. Već smo rekli da se Marko Crnojević javlja na sudu 1500, a na Porti 1505. godine. Pored igumana Makarija, godine 1495/6. javlja se još jedan iguman Hilandara po imenu Isaija. Nema sumnje da su svi kaluđeri koji su zastupali Hilandar na Porti ili na sudu bili ugledni članovi hilendarskog bratstva, sposobni da brane interese svog manastira pred turskim vlastima.

Spisak imena hilendarskih kaluđera dajemo hronološkim, a ne azbučnim redom, prema redosljedu dokumenata, s tim što smo posebno izdvojili imena u sultanskim i imena u sudskim aktima. Iza imena naznačena je godina kada se ono javlja i u zagradi broj dokumenta. Za svaki sudski dokumenat stoji napomena u kojoj je samo naznačeno šta je njegov predmet.

a) Imena kaluđera u sultanskim dokumentima:

- German, 1491, (6);
- Makarije, 1502, (10);
- Nikodim, 1504, (14);
- Marko Crnojević, 1505, (15, 16);
- Rafail, 1506, (17).

⁶⁷ V. nap. 32.

b) Imena kaluđera u sudskim dokumentima:

- German, 1490, (2)⁶⁸;
 Igor, sin Save, 1492, (1a),⁶⁹
 iguman Isaija i Mateja, 1495/1496, (4)⁷⁰;
 Marko Crnojević, Makarije, Sarijon, pop Teofan, Makarije, kovač (el-haddad), 1500. (37/12)⁷¹;
 Teodos, sin Petka, i Isaija, sin Šušmana (*Sūšmān*)⁷², 1502. (7)⁷³;
 Makarije, sin *ورنخاروب* (*Vrgārūb*) i Visarion, sin Petka, 1502. (8)⁷⁴;
 Danijel, 1505, (10)⁷⁵;
 iguman Makarije, 1506, (5)⁷⁶;
 Pavle, 1509, (11)⁷⁷.

Diplomatičko-paleografske napomene. — Ovi originalni akti sultana Bajazita II zaslužuju da se na njih osvrnemo i sa stanovišta osmanske diplomatike i paleografije zato što po svom jeziku i kompoziciji spadaju u tzv. ranoosmanske dokumente, tj. dokumente koji su nastali prije 1520. godine.⁷⁸

⁶⁸ 3. dekada rebiul II 895/14—22. marta 1490. Spor između Hilandara i spahija Kasima i (drugo ime oštećeno) oko plaćanja desetine sa imanja manastirskih koja su oslobođena ovog poreza.

⁶⁹ 3. dekada rebiul I 897./12—21. januara 1492. Spor Hilandara sa spahijama zvanim Koči i Ali zbog toga što su ovi uzimali desetine od manastirskih imanja za koja se ovaj porez ne plaća.

⁷⁰ 2. dekada rebiul II 901./29. decembra 1495.—7. januara 1496. Zaim Mahmud-beg b. Osman-beg mijenja svoju njivu (*tarla*) od 40 dunuma u ataru s. Zdravika za njivu Hilandara od 50 dunuma u mjestu Paniku.

⁷¹ 1. dekada džemazijel II 905./3—12. januara 1500. Spor između Hilandara i Vatopeda oko imanja u Komitisi.

⁷² Ovakvim oblikom pisanja bugarskog imena Šišman pisar želi da pokaže da se radi o hrišćaninu, jer i u turskom jeziku postoji riječ šišman. Izvjesni Šušman, sluga Isa-bega, javlja se kao sopstvenik timara. *H. Šabanović, Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine. Sarajevo 1964*, str. 51. Ovo ime je ovako zabilježeno i kod Gekbilgina. (*M. T. Gökbilgin*, op. cit., str. 146, 154).

⁷³ 11. redžepa 907./20. januara 1502. Spor između Hilandara i Zografa za njivu u metohu Pregazi.

⁷⁴ 3. dekada šabana 907./1—9. marta 1502. Spor između Hilandara i Vatopeda zbog vodenice u Arsenici koju je podigao Vatoped, a kojom se nanosi šteta vodenici, vinogradu i livadi Hilandara.

⁷⁵ 6. zilhidžža 910./10. maja 1505. Manol sin Ksena zavještava Hilandaru u ime brata svoje žene po imenu papa Strati vinograd od jednog i po dunuma u s. Kucovu.

⁷⁶ 2. muharrema 906./28. jula 1506. Kosta sin Jorgija, amil (zakupnik) sela Jerisosa, tuži manastir Hilandar zato što ne plaća desetinu za šest mezra.

⁷⁷ 3. dekada muharrema 915./11—20. maja 1509. Pejo sin Boja izjavljuje da neće od Hilandaraca tražiti krvninu za svog brata Stepena, koji je nađen ubijen dok je čuvao koze Hilandara.

⁷⁸ Ovaj termin i ovu periodizaciju turskih dokumenata uveo je u osmansku diplomatiku P. Wittek (*Zu einigen früh-osmanischen Urkunden I. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 53, (Wien 1957), str. 300*). Na osnovu našeg poznavanja turskih dokumenata, čini nam se da se gornja granica ranoosmanskih dokumenata može spustiti za nekoliko godina unazad — na kraj vladavine Bajazita II 1512. godine. Dokumenti Selima I potpuno dozvoljavaju da se kao ranoosmanski dokumenti označe samo oni koji su nastali do početka njegove vladavine.

Ovom prilikom zaustavićemo se na jednu od formula u sankciji sultanskog fermana da bi pokazali kako se mijenjala i razvijala. U jednom od najstarijih do sada poznatih fermana vidimo prvi put formulu: *bu biti girü ellerine viresiz — Ovo pismo da im ponovo date u ruke.*⁷⁹ Ovdje pada u oči da su sve riječi ove formule turske. U dokumentima Bajazita II vidi se da je izvršena zamjena nekih turskih riječi arapskim: *bu hükmi ellerinde ibkâ idesiz — ovu naredbu da ostavite u njihovim rukama.*⁸⁰ Zatim dolazi do proširenja formule sa izrazima *ba'd en-nazar* na početku i epitetima *şerif* i *hümâyün* uz riječ *hükmi*: *ba'd en-nazar bu hükmi-i şerifi (hümâyünî) ellerinde ibkâ idesiz — nakon što je pregledate, da ostavite ovu časnu (carsku) naredbu u njihovim rukama.*⁸¹ Stavljanjem prisvojnog sufiksa za prvo lice jednine *um/üm* na riječ *şerif* ili *hümâyün* (*şerifüm — hümâyünüm*) ova formula je dobila svoj konačni i standardni oblik koji se u nepromijenjenom vidu javlja i u dokumentima iz kasnijeg vremena: *ba'd en-nazar bu hükmi-i hümâyünümü mezkûr manâstir keşîşleri ellerinde ibkâ idesiz — nakon što je pregledate, da ostavite ovu moju carsku naredbu u rukama kaludera pomenutog manastira.*⁸²

O mjestu izdavanja ovih dokumenata treba reći sljedeće: najveći dio njih izdat je u Carigradu, tri u Jedrenu (br. 3, 5, 18) i dva u vojnom logoru u Solunu (br. 7 i 8). Ovi posljednji imaju isti datum: 30. aprila — 9. maja 1500. (1. dekada ševvala 905.) i nastali su za vrijeme zadržavanja Bajazita u vojnom logoru kod Soluna, na putu za Moreju u proljeće te godine. Tom prilikom, među onima koji su sultanu podnijeli žalbe, našli su se i kaluderi Hilandara i pokradeni »nevjernik« Marko.⁸³

Posmatrani sa stanovišta paleografije, treba kazati da su dokumenti pisani na glatkom i svijetlobijelom papiru. Sačuvana *invocatio* u jednom dijelu dokumenata upotpunjuje predstavu o tačnoj dužini Bajazitovih dokumenata, koja se kreće između 42,5 cm do 44 cm; širina iznosi najčešće 15,5 cm, a negdje ide i do 20 cm; dužina tekstem ispisanoj reda obično je 11,5 cm.⁸⁴

⁷⁹ V. Bošković, Jedno originalno pismo-naredba (biti) Murata II za Svetu Goru. Hilendarski zbornik 4, (Beograd, 1978), str. 132.

⁸⁰ G. Elezović, n. d., knj. I, sv. 2, str. 60, dok. br. 36.

⁸¹ P. Lemerle — P. Wittek, op. cit., str. 423, red 15; E. Zachariadou, op. cit., str. 7, 8, 9, 11, 12.

⁸² Riječ *hükmi* ili pridjevska konstrukcija *hükmi-i hümâyün* (*şerif*), kao objekt glagola *ibka* *itmek*, mogu u ovoj formuli imati na sebe sufiks određenog akuzativa

(*hükmi*, *hükmi-i hümâyünî*, *şerifi*), ali se veoma često javljaju i u neodređenom akuzativu.

⁸³ Prema objavljenim dokumentima iz godine 1500, sultan Bajazit se početkom marta nalazio u Jedrenu, 12. aprila u vojnom logoru Sofular (G. Elezović, op. cit. knj. I, sv. 2, str. 98, dok. 70 i str. 99, dok. 71), a koncem ovog i početkom maja u Solunu.

⁸⁴ Vidi još kod G. Elezovića, op. cit. i P. Lemerle — P. Wittek, op. cit., str. 420.

Na dva dokumenta (br. 15 i 16) pri dnu, ispod samog teksta lijevo, nalazi se po jedan pečat.⁸⁵ Na poleđini nekih dokumenata nalaze se kratke bilješke na staroslovenskom, a ponekad i na grčkom jeziku o tome na šta se dokument odnosi.

*

Na osnovu dosadašnjeg izlaganja može se reći da dokumenti sultana Bajazita II u Hilandar u predstavljaju veoma značajan izvor za istoriju manastira i Svete Gore u cjelini. Dokumenti pružaju nova saznanja o odnosu Bajazita II prema čitavoj Svetoj Gori, a isto tako i o nekim ličnostima iz istorije balkanskih naroda u ovom periodu.

REGESTI DOKUMENATA

Prethodna napomena. — Za izradu regesta turskih dokumenata Bajazita II poslužili su nam kao uzor regesti turskih dokumenata u manastiru sv. Katerine na Sinaju, koje je izradio K. Švarc i popis objavljenih dokumenata Sulejmana Zakonodavca, koji je sačinio J. Matuz.⁸⁶ Regest svakog dokumenta sastoji se iz tri dijela: pod 1. označeni su mjesto i datum izdavanja; pod 2. kome je naredba upućena i pod 3. kratak sadržaj. Regesti su dati hronološkim redom; iza rednog broja u zagradi se nalazi broj pod kojim je dokument snimljen.⁸⁷ Naznaka za *invocatio* data je samo kod onih dokumenata kod kojih *invocatio* postoji. Pošto se kod svih dokumenata radi o originalima, naznaku za original izostavljamo i dajemo samo podatke o njihovim dimenzijama (Dim.): ispod teksta regesta.

- 1(2). 1. Carigrad, druga dekada šabana 886/5.—14. oktobra 1481.
 2. Nišan za Hilandar.
 3. Na molbu vlaškog vojvode Cepeluša, oslobađaju se plaćanja desetine (*öşür*) šest imanja »njegovog manastira Hilandara na Poluostrvu Muškaraca«. ⁸⁸
 Dim.: 33/14 cm.

- 2(37/43). 1. Carigrad, 3. dekada safera 889/20.—28. marta 1484.
 2. Ishak-paši⁸⁹ i kadiji Soluna.

⁸⁵ Bilo bi zanimljivo prosljediti pojavu pečata na sultanskim dokumentima kojih nema u kasnijem vremenu.

⁸⁶ Kl. Schwarz, *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache. Freiburg in Breisgau 1970*; J. Matuz, *Herrscherurkunden des Osmanensultans Süleyman des Prächtigen. Freiburg in Breisgau 1971.*

⁸⁷ O numeraciji dokumenata v. nap. 8.

⁸⁸ Tekst i prevod dokumenta na kraju ovog rada.

⁸⁹ Ishak-paša je bio vezir, Mehmeda II i Bajezida II. Kao sandžak-beg Solunskog sandžaka podigao je u Solunu javnu kuhinju (imaret) za koju je osnovao veliki vakuf. U arhivu manastira Sv. Pavla nalaze se dokumenti koje je ovom manastiru izdao Ishak-paša.

3. Povodom žalbe Hilandaraca da su im kaluđeri Zografa silom oduzeli zimski i ljetnji pašnjak za bivole, naređuje se da se stvar ispita i pašnjak vrati nazad.⁹⁰
Dim.: 43,5/15,5 cm; inv. *hüve*.
- 3(3). 1. Jedrene, 3. dekada ramazana 890./1—10. oktobra 1485.
2. Kadiji Sereza.
3. Na molbu Mare Branković (u tekstu: Despina Hatun), naređuje se da se riješi spor između Hilandara i Zografa oko imanja koje je svojevremeno Mara Branković dala kaluđerima Zografa na korišćenje.⁹¹
Dim.: 40/15 cm.
- 4(37/42). 1. Carigrad, 3. dekada redžepa 891/23. jula—1. avgusta 1486.
2. Nišan za Hilandar.
3. Na osnovu žalbe Mare Branković i izvještaja kadije Đumulđžine, priznaje se kaluđerima Hilandara pravo korišćenja zimskog pašnjaka u Komitisi.⁹¹
Dim.: 55/20,5 cm.
- 5(4). 1. Jedrene, 3. dekada zilkada 891/18—27. novembra 1486.
2. Kadiji Soluna.
3. Na osnovu žalbe Mare Branković, naređuje se da se ispita slučaj sa kaluđerima Zografa koji ne postupaju prema prethodno izdatoj naredbi.⁹¹
Dim.: 33/14,5 cm.
- 6(5). 1. Carigrad, 3. dekada šabana 896./29. juna — 7. jula 1491.
2. Kadiji Zihne.
3. Kaluđer German žalio se Porti da mu je izvjesni Tatar Mahmud⁹² oduzeo put kojim ide po vodu i pretvorio ga u dvorište. Ukoliko je tužba osnovana, naređuje se da se vrati oduzeti javni put. Takođe se naređuje da se ispita da li je ovom kaluđeru oduzeta njiva koju on koristi.
Dim.: 42/15 cm; inv. *hüve*.
- 7(37/13). 1. Vojni logor u Solunu, 1. dekada ševvala 905./30. aprila — 9. maja 1500.
2. (Sandžak) begu Soluna Husejniju (*Selānik begi Hüseyinī*) i kadiji Soluna.
3. Na osnovu hudždžeta kadije Sereza Pir Mehmeda, potvrđuju se međe između imanja Hilandara i Vatopeda, koje su još ranije odredili, prvo kadija Đumulđžine Fethullah, a zatim kadija Soluna Karazade. Sporni prostor između

⁹⁰ Radi se o pašnjaku u Komitisi. Ovim dokumentom započinje spor sa Zografom na koji se odnose i naredni dokumenti (br. 3, 4 i 5).

⁹¹ Tekst i prevod dokumenta u članku »Mara Branković u turskim dokumentima...«.

⁹² U dokumentu br. 1a (k. d.) iz 1492. Tatar Mahmud javlja se kao spahija u tim krajevima.

dva manastira zadirao je u hilendarski pašnjak za bivole u okolini sela Komitise.

Dim.: 47,5/18 cm.

- 8(6). 1. Vojni logor na obali Vardara, 1. dekada ševvala 905./30. aprila — 9. maja 1500.
2. Kadiji Sereza.
  3. Povodom žalbe izvjesnog »nevjernika« (*kāfir*) Marka da ga je neki Kuzma pokrao, naređuje se da se stvar ispita i, ukoliko se ustanovi da je osumnjičeni izvršio krađu, da se ukradene stvari vrate, a kradljivac kazni.
- Dim.: 40/14,5 cm.
- 9(37/40). 1. Carigrad, 3. dekada ramazana 906./10—19. aprila 1501.
2. Kadiji Siderokapse.
  3. U žalbi kaluđera Hilandara kaže se da kaluđeri manastira Ivirona napasaju svoju stoku na pašnjaku u Komitisi i da su podigli kuće, iako već od ranije postoji nišan i mukarrir-name, kojima se potvrđuje da pašnjak pripada Hilandaru.⁹³ Naređuje se da se kaluđerima Ivirona zabrani da napasaju stoku i da se poruše kuće koje su oni podigli.
- Dim.: 31/15,5 cm.
- 10(7/19). 1. Carigrad, 3. dekada džemazijel ahira 907./1—9. januara 1502.
2. Kadiji Sereza i njegovom subašiji.
  3. Kaluđer Makarije žalio se kod Porte da spahije, iako im nije ništa upisano, uzimaju desetinu od šest imanja upisanih Hilandaru. Naređuje se da se spahijama oduzme sve ono što su uzeli od dobara koja im nisu upisana.
- Dim.: 44/15,5 cm; inv.: *hüve*.
- 11(37/35). 1. Carigrad, 3. dekada ševvala 907./31. marta — 8. aprila 1502.
2. Kadiji Siderokapse.
  3. Kaluđeri Hilandara žalili su se kod Porte da se kaluđeri Ruskog manastira i neki hrišćani iz sela Komitise spore za njihov pašnjak u ovom selu, iako je kadija Đumuldžine još davno utvrdio njegove međe. Naređuje se da se nikome ne dozvoli da narušava jednom utvrđene međe.
- Dim.: 44/15,5 cm; inv.: *hüve*.
- 12(7). 1. Carigrad, 3. dekada ševvala 909./29. aprila — 7. maja 1502.
2. Kadiji Siderokapse.
  3. U žalbi kaluđera Hilandara kaže se da se neka lica spore za njihove baštine i zemlje na Svetoj Gori i van nje, koje su za njih određene »nakon što su muslimani izvršili osvajanje«; u žalbi se dalje kaže da su neki kaluđeri na neki način dobili carske naredbe i sada žele da im

⁹³ Misli se na dokument br. 4.

oduzmu njihove zemlje (*yerler*), pašnjak (*otlak*) i ribolovišta (*dalyanlar*) na Svetoj Gori i van nje. Naređuje se da se tako nešto spriječi i, ako je što Hilandaru oduzeto, da se vrati.

Dim.: 38/15,5 cm.

- 13(7a). 1. Carigrad, 2. dekada šabana 908./9—18. februara 1503.
2. Kadiji Drame.
3. Spahija Halil oglu Mustafa podnio je Porti žalbu da se neki manastir, koji ima čiftlik, miješa u ono što je njemu upisano sa ovog čiftlika: polovina prihoda je oprostena, odnosno oslobođena poreza, a druga polovina od 600 akči je njemu upisana. Naređuje se da se pomenutom omogućiti da koristi ono što je njemu upisano.

Dim.: 44/15,5 cm; inv.: *hüve*.

- 14(8). 1. Carigrad, 1. dekada zilhidždža 909./16—25. maja 1504.
2. Kadiji Zihne.
3. Nikodim, kaluđer Hilandara, žalio se kod Porte da oni redovno plaćaju nekom spahiji 600 akči na ime poreza za pašu (*resm-i otlak*) za tor za bivole i konje u s. Georgili, ali sada spahija ovog sela traži od njih 600 akči mada ovaj prihod nije njemu upisan. Naređuje se da se porez za pašu daje samo onome kome je upisan, a ako je spahija šta uzeo bespravno da vrati nazad.

Dim.: 34,5/16 cm.

- 15(9). 1. Carigrad, 10. rebiul ahir 911./10. septembra 1505.
2. Kadijama Sereza, Siderokapse i Zihne.
3. Svetogorski kaluđer Marko Crnojević podnio je Porti žalbu Svetogoraca protiv sakupljača ovčarine (*resm-i ğanem*, *ādet-i aĝnām*) zato što su, poštujući zakon po kome su kaluđeri oslobođeni ovog poreza, tjerali kaluđere koji su kod ovaca da plaćaju ovčarinu za njihove čobane koji u tom trenutku nisu sa njima. Naredbom se potvrđuje da su kaluđeri oslobođeni ovčarine i naređuje se da se ovaj porez od čobana uzima tamo gdje se oni nalaze.

Dim.: 38,5/16 cm.

- 16(10). 1. Carigrad, 10. rebiul ahir 911./10. septembra 1505.
2. Kadiji Siderokapse.
3. Svetogorski kaluđer Marko Crnojević podnio je žalbu da službenici koji provode zakon o soli (*tuz yasaĝına gelen kullar*) dolaze kod njihovih čobana i prisiljavaju ih da uzmu so za ovce iako su ovi to već tokom ljeta učinili. Naređuje se da se ovakav postupak službenika za soli spreči i onemogućiti bespravno uzimanje novca.

Dim.: 43,5/16,5 cm; inv.: *hüve*.

- 17(7/7). 1. Carigrad, 3. dekada ševvala 911./17—25. marta 1506.
2. Kadijama Soluna, Sereza i Zihne.

3. Kaluđer Rafail podnio je kod Porte žalbu o sljedećem: kao manastir vlašskog vojvode, Hilandar plaća spahiji odsjek (mukataa) sa tri čiftlika u s. Kucovu i tri čiftlika u s. Zdraviku; pošto su neke njive na ovim čiftlicima oni pretvorili u vinograde, bašte i voćnjake (*bag ve bagçe ve bostan*), spahija sada traži desetinu od ovakvih imanja. Naređuje se da se zabrani traženje desetine od njiva pretvorenih u vinograde i bašte, jer je ranije utvrđen odsjek (mukataa) u visini od 600 akči sa čiftlika u s. Zdraviku i 500 akči sa čiftlika u s. Kucovu.

Dim.: 34,5/20 cm; oštećenje u gornjem dijelu zahvata malo i tugru.

18(11). 1. Jedrene, 1. dekada džemazijel ahira 916./5.—14. septembra 1510.

2. Kadiji Sereza.

3. Povodom žalbe Hilandaraca da se neka lica bespravno miješaju u imanja koja su za njih određena i za koja oni imaju carske povelje (berate); naređuje se da se drugim licima ne dozvoli bilo kakvo miješanje u njihove posjede.

Dim.: 43/15,5 cm; inv.: *hüve*.

Dokument broj 1

/Tugra: / بايزيد بن محمد خان مظفر دائما

(۱) نشان همايون و مثال ميمون انغزه الله تعالى الى

يوم بيعشون حكى اولدرکه

(۲) شمدکيچالده افلاق ويودهسي چيلوش ويوده ارکلر

اداسنده

(۳) اولان فلندار اولو کندو مناسترنک التي پاره يرلرنک

(۴) عشرنى بندن استدعا ادب بندخى مزيد مرحمت ادوب

(۵) بو حکم شريف جهان ارايى ويردم و بيوردم که بعد

اليوم

(۶) ذکر اولنان مناسترنک التي پاره کندو يرلرنندن

(۷) کمسنه عشر طلب اتميه و اوشندرب زحمت

(۸) ويرميه شويله بلالر بتى ازره اعتماد اولر

(۹) تحريراً فى اواسط شعبان سنه ست و شانين

(۱۰) و شانمايه

بمقام

قسطنطنيه

Prevod:

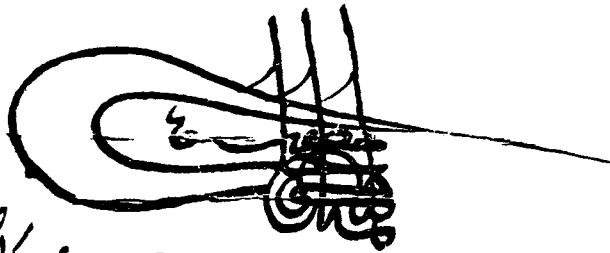
[Tugra:] Bajazid sin Mehmed-hana, uvijek pobjedonosan.

Naredba carskog nišana i srećnog znaka — neka ga uzvišeni bog provodi do sudnjeg dana, jeste sljedeće:

Vlaški vojvoda Cepeluš molio me je sada da oslobodim (plaćanja) desetine (*öşür*) šest imanja njegovog manastira Hilandara na Poluostrvu Muškaraca. A ja sam, pokazavši veliku milost, izdao ovu časnu naredbu koja svijet ukrašava i naredio: od danas neka niko ne traži desetinu sa šest imanja pomenutog manastira, neka ne uznemirava i ne stvara teškoće. Tako neka znaju i neka se pouzdaju u pismo.

Napisano u drugoj dekadi Šabana godine 886. (5—14. oktobra 1481).

U rezidenciji Carigradu.

نساہ ماہیہ و قیام جموعہ الفتح الی یوم سنہ ۸۰۰ جاکو
 سید عالم اقلان و یوسف بن جاپوش و یوسف لدرکار ^{سنہ}
 اولاد قلندار لولونڈ و مناشیر لدرکار ^{سنہ}
 عزیز بنہ لدرکار و بنی عزیز لدرکار
 بو حکم شریف جہا لدرکار و یوسف و یوسف ^{لدرکار}
 فکرا و خانہ سنا سزا لدرکار ^{سنہ}
 لکنہ عشر طلب لدرکار و اسد زین ^{سنہ}
 ویرمہ سونیا سبلر لدرکار ^{سنہ}
 کھو لدرکار ^{سنہ} ، سوکار
 و ما ، ^{سنہ}

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE URKUNDEN BAJEZIDS II. IM ATHOSKLOSTER CJILANDAR Komentar und Regesten

Der Autor veröffentlicht 18 Urkunden des osmanischen Herrscher Bayezids II im serbischen Kloster Chilandar auf dem Heiligen Berg. Die Urkunden bieten neue Angaben über die Sultanin Mara Branković und ihre Beziehungen zu den Athosklöstern, über die Beziehungen Wojwoden von Walachei zu dem Chilandarkloster und zuletzt Angaben über den letzten Herrscher von Monte Negro Stefan Crnojević, der als Athosmönch auftaucht, an.

Die Urkunden sind von Bedeutung auch für die Lage der Landgüter des Chilandarklosters während der Regierungszeit Bajezids II. Zwei Urkunden betreffen alle Athosmönche.

R e z i m e

DOKUMENTI BAJAZITA II U HILANDARU (SVETA GORA) Komentar i regesti

Autor objavljuje 18 dokumenata Bajazita II koji se čuvaju u arhivu srpskog manastira Hilandara na Svetoj Gori. Dokumenti pružaju nove podatke o sultaniji Mari Branković i njenom odnosu prema svetogorskim manastirima, o vezama vlaških vojvoda sa Hilandarom i, na kraju, podatke o posljednjem crnogorskom vladaru Stefanu Crnojeviću, koji se javlja kao svetogorski kaluđer.

Dokumenti su značajni i za položaj zemljišnih dobara Hilandara za vrijeme vladavine Bajazita II. Dva dokumenta tiču se svih kaluđera Svete Gore.